

*Сања Шуљагић**

Институт за политичке студије, Београд

ВАЖНОСТ ДОБРЕ ИНСТИТУЦИОНАЛИЗАЦИЈЕ ПОЉОПРИВРЕДЕ ЗА РАЗВОЈ ДРУШТВА**

Сажетак

Аутор у тексту разматра основне детерминанте развоја пољопривреде у различитим државама широм света кроз историју и уочава да су у том процесу одговарајуће развијани системи друштвених вредности помагали развој одговарајуће институционализације у правном и политичком смислу, као и у развоју техничких и информационих система потребних за развој пољопривреде. Аутор закључује да је развој пољопривреде у различитим државама света био резултат општег концензуса о важности развоја пољопривреде у првобитним политичким заједницама као предуслову развоја читавог друштва, затим резултат сарадње припадника свих друштвених слојева у развоју пољопривреде а самим тим и читавог друштва. То подразумева да је развој пољопривреде у развијеним државама света био пре свега резултат схватања водећих политичких филозофа, правника, економиста и стручњака технолога у тим државама о важности пољопривреде у њиховом целокупном друштву, као и о важности одговарајућег трансфера знања водећих интелектуалаца пољопривредницима у тим развијеним државама.

Кључне речи: систем друштвених вредности, сеоска задруга, модернизација пољопривреде, институцио-

* Научни сарадник, Института за политичке студије, Београд

** Рад је реализован у оквиру пројекта бр. 179009 Института за политичке студије Београд, а финансира га Министарство просвете и науке Републике Србије.

нализација пољопривреде, трансфер знања у пољопривреди, еколошко образовање

Кроз историју пољопривреда је била основна грана привреде и покретач или ослонац развоја осталих привредних грана и целокупне културе, политике и економије у друштвеним заједницама широм света. Утицај узгоја пиринча на развој древних култура Јапана, Кине или Индије, узгоја лозе и маслина на развој античке Грчке, узгоја кукуруза на развој народа на америчким континентима или промена прехранбених навика становника Велике Британије и континенталне Европе у средњем веку након почетка увоза чаја и разних егзотичних биљки и зачина из далеких држава и колонија били су од виталног значаја за развој ових држава и цивилизација све до данашњих дана. Нека археолошка налазишта из доба неолита, као што су на пример Гобекли Тепе и Каталхојук у данашњој Турској или Ђерихо на обали реке Јордан, сведоче колико су култура и прехрана из тог периода, односно складиштење пшенице, јечма или махунарки, као и узгој сточе, односно техника узгоја, берба, складиштење и конзумација пољопривредних производа даље су утицали на развој пољопривреде, а тиме и на развој привреде и културе тадашњих друштава. Као по правилу, још од времена старих сумерских, египатских, далекоисточних, старогрчких или староримских цивилизација статус и положај пољопривредника у једном друштву и држави одсликавали су стање у политици, економији и култури друштва и државе. Широм света свете књиге традиционалних религија, древне историјске хронике царстава и држава, као и списи значајних светских интелектуалаца помињу или истичу значај пољопривреде и пољопривредних производа на развој људских заједница, утицај пољопривредних радова на календар,¹⁾ као и утицај пољопривреде на културни развој људских заједница. На примеру пољопривреде и припадника друштвеног слоја сељака преламали су се готови сви важни проблеми културолошке, политичке, правне и економске природе у друштву и читовао степен развоја читаве једне друштвене заједнице. Многи историчари у свом изучавању историјског дискурса неке државе, или пак читаве цивилизације неког подручја, усмеравају своју пажњу на проучавање важних догађаја у хронолошком току историје као што су ратови, односи неке државе са суседним државама, и слично. При томе,

1) Цадик Данон, *Збирка појмова из јудаизма*, Савез јеврејских општина Југославије, Београд, 1996.

многи од њих не занемарују чињеницу да је у проучавању историје неке државе врло битна природна датост подручја у којем се она налази. Али, многи од њих ипак занемарују чињеницу да је једна од битних историјских детерминанти у одређивању историјског принципа развоја неке земље била и јесте прехрана становника те земље, односно успешан развој пољопривреде у земљи.

Од давнина је начин прехране, уз сунце, месец, подземне и надземне воде, плодно земљиште и остале важне карактеристике природне околине, битно утицао на развој друштвених заједница широм света. Од Јужне Америке, Енглеске до Малте, широм света древни народи су помоћу камених блокова ритуално славили сунце као извориште живота или славили култ плодности и културу прехране. Са културом прехране су били повезани и бројни ритуали слављења годишњих доба или породични ритуали за заштиту кућног огњишта, као што показују примери прављења камених или глинених фигурица жена („кева“) са израженим атрибутима плодности у ловачко-сакупљачким и седиментарним људским заједницама из каменог и бронзаног доба. За овакве фигурице које су пронађене у археолошким налазиштима првих људских заједница широм света²⁾ претпоставља се да означавају одавање почасти женама које су биле цењене у својим сеоским заједницама због свог доприноса њиховом благостању, захваљујући својој способности доношења одлука, знању и вештини у узгоју биљака и ботаници.³⁾ Количина пољопривредних производа зависила је од давнина не само од рада пољопривредника и квалитете њиховог оруђа, него и о временским приликама и квалитети природног окружења, те су пољопривредници своју захвалност за добре приносе у пољопривреди, сточарству и риболову изражавали захвалношћу и слављењем Бога, природе, духова или митских бића, већ према томе како су гласили први свети и митолошки списи, а касније и правни, филозофски, економски радови и уопште радови интелектуалаца на тему развоја пољопривреде у државама широм света.

2) Сања Шуљагић, *Процеси модернизације Јапана*, Енелог, Институт за политичке студије, Београд, 2009, стр. 25-26: Фигуре жена („кева“) са израженим атрибутима плодности пронађене су у археолошким налазиштима ловачко-сакупљачких и седиментарних заједница каменог и бронзаног доба, од статуе Вилендорфске Венере у Немачкој, камених фигура плодности у налазишту Лепенски Вир у Србији, глинених фигурица плодности у месту Брезовљани у Хрватској, месту Дивостин у Србији, на разним налазиштима у Африци све до глинених фигурица плодности у месту Каминабе у Кумамото покрајини у Јапану из времена средњег и касног Ђомон периода (отприлике 3.600-2.550 г.п.н.е.)

3) *Ibid*, стр. 24-26.

И само првобитно значење речи „култура“ - „крчење“ или „припрема земљишта за обраду“ (тј. неговање природне вегетације) указује на историјску повезаност природе, пољопривреде и културе⁴⁾. На пример, управо добра организација радова на пољима пиринча у прастарим људским заједницама на подручју азијских држава умногоме објашњава каснију трајно уврежену дуговековну филозофију и идеологију народа Азије о важности припадања појединца добро организованом друштвеном заједници у којој се поштују друштвене нормативне вредности и традиционално наслеђе предака. Од давнина двадесетак великих река које су биле изворишта цивилизација на различитим деловима света имале су статус светости у митологијама старих народа. У Европи су најразвијеније биле неолитске културе Лепенски Вир, Старчево и Винча на реци Дунав у Србији, као и култура Тартарије на реци Мурес у Румунији и оне су својом архитектуром, експресивним каменим статуама и доказима о зачецима писмености на подручју Европе уједно сведочиле о значају великих река, односно о значају воде, хране и огрева и осталих предности природне датости за прелазак из друштва ловаца и сакупљача на пољопривредно друштво или сточарство и земљорадњу. У митологији староседелачких народа кроз чије земље је пролазила велика река Дунав, баш као што је био случај и у јапанској, корејској, грчкој, асирској и осталим светским митологијама, овој реци су давана људска обележја, односно сматрало се, као што показују слични примери из других тадашњих политеистичких религија у свету, да је Дунав син Бога Океана и Богиње Тетије. Неолитска насеља у Винчи на реци Дунав у Србији су бројем становника и величином своје територије премашила неолитска насеља из осталих култура, па чак и касније прве градове изграђене на подручју Мезопотамије, Египта и обалског појаса Егејског мора. На Блиском истоку и на северу Африке, на обалама великих река Тигрис, Еуфрат и Нил, настајала су урбана насеља као Енду, Урук, Ума, Абид и Јармо, те Бабилон и Ниневех. Била су изграђена и украшена каменом, дрветом и циглом, са декорацијом пуном призора биљака, птица, животиња и пејзажа. За њихов раз-

4) Мирјана Д. Стефановић, *Кратки увод у историју српске културе*, Службени гласник, Београд, 2008, стр. 21-22: Немачка реч „колтер“ („colter“), која је сродна речи „култура“ означава сечиво на раонику за обраду земље, а из латинског корена речи „култура“, односно глагола „colere“ који има веома широко значење, али се може преводити као неговати, заштитити, настанити, обрађивати (земљу) или узгајати (биљке и животиње) произлази латински „cultus“, („обичај, навика“), као и „cultor“ – „одгајивач (животиња и биљака), обрађивач земље и орач“ и води до данашњег религиозног појма „култ“.

вој су биле значајне технике искориштавања подземних и надземних вода, што је захтевало и строго утврђену друштвену хијерархију, као и све развијенији правни систем у тим насељима. На другом крају света, у северној и западној Индији, нека од првих неолитских насеља имала су водоводне системе за снабдевање становништва водом и наводњавање земљишта, као и резервоаре за сакупљање кишнице. Генетичар Николај Иванович Вавилов у својим истраживањима древних култура закључио је да су се у неолитском добу на подручју Индије узгајале различите врсте житарица, па чак и тропско воће као што је манго, те да је у тадашњој пољопривреди посебно значајно место заузимао узгој пиринча.⁵⁾ Пиринач се узгајао и у долинама Жуте реке у Кини, што је утицало на развој сеоских насеља, пољопривреде, а затим грнчарства, различитих грана занатства и бирократије.⁶⁾ Рурална култура обраде земље, сточарства и риболова увелико је обележила древну кинеску, јапанску, корејску и индијску митологију. У ведским Светим списима и законима *Риг Веда*, *Махабхарата* и *Рамајана*, баш као и касније у историјским хронологијама *Коџики* и *Нихон шоки* у Јапану или *Илијада* и *Одисеја* на другом крају света у Грчкој, описиване су и величане домаће животиње попут краве и вола. Уз лов и риболов, у неолитском и палеолитском периоду Јапанци су садили и одржавали разне врсте биљака, обрађивали и складиштили храну и правили посуђе и оруђе од глине користећи микролите и технологију сечива. Они су делили са осталим древним народима света неке аспекте уверења да су митови о сунцу и небу, краљу-господару и заштитнику народа, плодност жене⁷⁾ или важност природе земљишта за опстанак били неке од основних карактеристика у

5) Jared Diamond, "Japanese Roots", *Discover*, Vol. 19, No. 6, June 1998, New York, USA, 1998, стр. 86-94: Изгледа да се пиринач узгајао у једном простору који се протезао од Хималаја према долинама река у Северном Асаму, Тајланду и Бурми, све до Северног Вијетнама и Јужне Кине. Видети такође и V. D. Misra, „Beginnings of Agriculture in the Vindhya (North-Central India)“, in *History of Agriculture in India, up to c. 1200 A.D.*, Vol V, Part I, Concept Publishing Company, New Delhi, India, 2008, p. 27, citing N. I. Vavilov, *Phytogeographic Basis of Plant Breeding*, 1951, The Origin, Variation, Immunity and Breeding of Cultivated Plants, New York, Ronald Press, p. 29

6) Jared Diamond, "Japanese Roots", *Discover*, Vol. 19, No. 6, June 1998, New York, USA, 1998: Пиринач се похрањивао за зимницу у уметнички обликованим глиним гиповима, што је навело истраживаче научнике да закључе да су тадашњи људи били врло вешти у узгоју, обради и складиштењу пиринча.

7) Togawa Minako, "Jomon Clay Figurines of the Kaminabe Site", Kumamoto, *Bulletin of the International Jomon Culture Conference* Vol. 1, 2004: Савремене теорије смештају „пратачки“ тип ових женских фигура-богиња на простор језера Бајкал, чијих потомака има у амурском ии у јапанском типу фигурица. Неке од ових глиених фигурица имају разрогачене очи, слично каменим фигурама жена у налазишту Лепенски Вир на реци

оснивању првих друштвених заједница и њихових законитости. Али, оно што је друштвени развој древних Јапанаца и осталих древних азијских народа усмерило у другачијем правцу од древних народа на подручју америчког, европског и афричког континента, па чак навело и неке историчаре да тврде да су њихове првобитне заједнице биле напредније од западног друштва у изградњи пољопривреде и насељених заједница били су новопронађени докази о готово 12.000 старој традицији узгоја пиринча у северном делу јапанског острва Кјушју и покрајине Гунма у центру средишњег јапанског острва Хоншу.⁸⁾ Древни Јапанци и Кинези, баш као и стари Аријци и народи Перзије, као народи са пољопривредном традицијом, посебно су поштовали небо, за које су сматрали да им одређује судбину, тако да небо и сунце у њиховој митологији имају значајну улогу. У Јапану је слављење улоге Сунца у животима људи наглашена не само у древним обичајима и манирима,⁹⁾ него и у званичним политиколошким радовима о националној моралности.¹⁰⁾ Као што су се у митологији древних Асиријаца и Сумераца низ рамена њиховог бога живота и обнове Ериду сливале воде река Тигрис и Еуфрат и давале живот људима, тако се према изворној јапанској митологији након почетног периода хаоса из којег су се издвојили Небо и Земља, морска вода слила са подигнутог копља бога Изанагија и богиње Изанами и формирала острво које је само од себе постало солидно и чврсто копно које су након тога населили ови богови и њихови потомци. Првобитне државице-кланови на јапанском архипелагу развијале су се постепено у централизовану државу захваљујући строго утврђеној хијерархији у друштву проистеклој из искуства правилног наводњавања и обрађивања пиринчаних поља, што је усталичило потребу поштовања старијих искуسنих и мудрих људи у друштву и поштовање друштвених нормативних вредности које су се могле свести под једноставну максиму „рад, ред и мир“. Јапанци су поштовали сунце, између осталог, и

Дунав у Србији, и већина их је украшена црвеном бојом, као и у случају налазишта сличних фигура култа плодности у разним деловима света.

8) Сања Шуљагић, *Процеси модернизације Јапана*, стр. 8-15

9) Hillary Jenning, "Visions of the Sun", <http://solar-heliospheric.engin.umich.edu/hjenning/Visions.html#>: Обожаване и поштовање сунца је изражено на много различитих начина широм Јапана. У тзв. „несрећним данима“ сељаци су се знали окупити у некој од кућа и чекати излазак сунца, а у прве дане пролећа и јесени плесали су и молили се. Јапанско алкохолно пиће које настаје врењем пиринча често се приноси излазећем сунцу на Нову годину уз молитве и паљење мирисних штапића.

10) John S. Brownleey, "Four stages of the Japanese Kokutai (national essence)", <http://www.adilegian.com/PDF/brownlee.pdf>

због њихове повезаности са друштвеним нормативним вредностима као што је радна етика, што је садржано у једном традиционалном обичају да устају рано ујутро како би поздравили сунце које се диже на небу. Након што би опрали своје лице и руке, запљескали би и поклонили се у правцу сунца.¹¹⁾ У већини светских митологија са темом сунца као извора живота, обично је потомак сунца био мушког рода, а сунце је имало улогу неке врсте оца заштитника, као што су касније улогу заштитника народа преузимали цареви владари на земљи. Сличан мотив се понавља у митологијама широм света, од древног Јапана, Индије, Мезопотамије, Египта и Грчке до древног Кечуа народа на подручју данашњег Перуа. У Јужној Америци је забележено да су се од 2.500 година пре нове ере па надаље и древни Перуанци у приморју бавили пољопривредом, сточарством и риболовом. Они су градили монументалне храмове и иригационе системе, правили богато украшену керамику и текстил и обрађивали метал, злато, сребро и бакар које су употребљавали у погребним и светковним ритуалима. Сунце је било и архитектонски слављено, као што показује случај „светог сунчаног града“ хелиополиса на подручју ишчезлих цивилизација на подручју Сирије, Египта или Грчке или на примеру насеља Лепенски Вир на реци Дунав у Србији (5.300-4.800. г.п.н.е.) који је био један „свети Сунчев град“ земљорадника и сточара из мезолитског периода, у којем његови становници своја разна божанства-ауторитете приказују као људска бића у облику камених статуа. Повезаност са пољопривредом запажа се и у форми слављења природе и њених промена у облику ритуалних приредби којима су се означавале промене годишњих доба као што су то радили Индијанци у Новом Мексику или Старе Маје у Јукатану, или у слављењу трешњиног цветања у пролеће и мењања боја лишћа у јесен у Јапану. Како је приметио Такео Дои, један од водећих јапанских психолога двадесетог века, Јапанци су још од својих првих хронолошких збирки митова и поезије сматрали богињу сунца Аматерасу преткињом јапанске нације и богињом са врло израженим мајчинским својствима и својствима хуманости. Главно значење које сунце има за Јапанце јесте идеја преображавања, односно просперитета и обновљеног (препорођеног) живота.¹²⁾

11) Hillary Jennings, "Visions of the Sun"

12) *Pictorial Encyclopedia of Japanese Culture*, Gakken Co. Ltd, Tokyo, Japan, 1987.

Осим својеврсног култа или културе обожавања више небеске силе и природе, у многим државама су се кроз историју за појам пољопривреде, сељаштва и обичног народа почели да везују изрази „душа, дух, срце једног народа“, као у Немачкој хегеловски израз *Volksgeist* или хердеровски израз „култура људи“ (*Kultur des Volkes*), у Кини „линг хун“¹³⁾, у Јапану израз „тама“,¹⁴⁾ у Вијетнаму израз *dân khí*,¹⁵⁾ у Србији или Хрватској „народна душа“, „дух народа“ или „народно срце“¹⁶⁾, а слични примери могу да се пронађу у многим државама широм света.

Према најранијим хронологијама историје Кине *Записи великог историчара (Shiji)* Sima Quan у другом веку пре нове ере, древна кинеска села су датирала још из периода пре 5.000 година, из периода када је, према једној легенди, први пиринач лично засејао кинески „суверени Цар“ Хуангди (2737-2698. г.п.н.е.), познат као Цар Јан или „Отац зрневља“. За њега се верује да је подучавао своје сународнике техникама пољопривреде како би се избегло убијање животиња. Сматра се да је овај владар, касније познат по имену Shen-nung („Божански фармер“), био присталица таоизма, „отац кинеске пољопривреде“, изумитељ чаја и зачетник традиционалне биљне медицине. Сама чињеница да се суверени вођа није устручавао да лично сам узгаја пиринач или да лечи људе, објашњава зашто је идеологија друштвеног заједништва, односно касније религија конфуцијанство, била пријемчива за разумевање и усвајање Кинезима, а касније и Јапанцима, Кореанцима или Вијетнамцима,

13) Ch'ü, T'ung-tsu, *Han Social Structure*, Edited by Jack L. Dull, Han Dynasty China, Vol. 1, Seattle and London, University of Washington Press, 1972.

14) Emiko Omuki-Tierney, Rice as self: Japanese identities through time, Princeton University Press, 1993, str. 53 и Ito Mikiharu, „Evolution of the Concept Kami“, <http://www2.kokugakuin.ac.jp/ijcc/wp/cjpr/kami/ito.html>

15) Vinh Sinh, *Phan Châu Trinh and his Political Writings*, Cornell University Press, Ithaca, 2009, U.S.A., стр. 115.

16) Jasna Čapo Žmegač, „Dvije znanstvene paradigme u hrvatskoj etnologiji: Antun Radić и Milovan Gavazzi“ *Narodna umjetnost*, Vol. 32, br. 1, Zagreb, 1995, str. 25-38: Хрватски етнолог и политичар Антун Радић (1868-1919) имао је теоријску концепцију о „сељачкој“ и „господској“ култури, те поставку да је сељачка култура народна култура. У свом делу *Osnova za sabiranje i proučavanje građe o narodnom životu* бунио се против легитимације бирократије и плутократије путем образовања и медија. Antun Radić, *Sabrana djela I*. Zagreb. Seljačka sloga, 1936: „У обичајима је као за вјечна времена саливен у туч сав душевни живот народа.“ (Radić 1936:50). Без обичаја би народ био пуст и празан. Кроз проучавање обичаја види се у сваком народу какве су везе с њиховим прецима, с прошлошћу, како се народ односи према тековинама које су стварали њихови дједови... Обичаји што су се савили око ове три згоде у људском животу обухватају већ свих појава душевног живота: у њима се салио и обични живот, и право, и забаве, и поезија и вјеровање; у њима је искуство, знање и мудрост вјекова и покољења.“ (Radić 1936:55)

за чију је пољопривреду био изнимно важан, пре свега, групно организован узгој пиринча, а онда и осталих врста зрневља. Они људи који су јели зрневље као просо, пшеницу, јечам или пиринач сматрали су се Кинезима,¹⁷⁾ а они који нису, сматрали су се варварима. Древни митови из времена Сханг и Зхоу династија говоре да је владару тадашње Кине додељен Мандат Неба (Тиан Минг). У древној прошлости Кине „Мандат добивен од Неба“ или *тианминг* гласио је да се тај мандат односио на ону владајућу фамилију која је била достојна те одговорности. Тако нешто се могло утврдити само ако би нека владајућа фамилија била свргнута, јер је то значило да је победник у тој борби био достојан „Мандата Неба“.¹⁸⁾ Тако су за древне Кинезе први владари били нека врста моралних водича, заштитника и полумитских бића – монарха.¹⁹⁾ И у данашњој модерној Кини на почетку двадесет првог века, осећа се велики утицај пољопривреде на начин живота становништва. И данас се осам стотина милиона људи у Кини, односно преко две стотине милиона домаћинстава, налази у руралним подручјима државе, односно готово 480 милиона људи који су у радном односу, а пољопривредни сектор обухвата око 16 % ДБП (GDP).²⁰⁾

17) Joseph Needham, “Biology and Biological Technology”, *Science and Civilization in China*, Ed. Francesca Bray, Vol. VI, No. 2, Cambridge University Press, Great Britain, 1984, стр. 1: За кинеско древно царство, чија је основна привредна грана била пољопривреда, дух националног опстанка био је „дух земље и житарица“ (*she-chi*).

18) Слављење бога Неба, односно бога сунца и звезда заменило је религију из периода династије Сханг. Форма владавине нове династије била је феудална и за време последњег периода ове династије, такозваног периода „Зараћених држава“ у којем се феудална властела борила за превласт после свргавања цара (475-221. г. п.н.е.) процвала је филозофска мисао, тако да је овај период познат и по називу „Период сто школа“. То је био период трговинске и новчане размене, доношења правних закона, писања поезије и прозе, усавршавања оруђа од гвожђа што је помогло развоју пољопривреде, а тиме и порасту броја становника, те настанку конфуцијанства, таоизма и легализма. Куин династија цара Схи-Хуанги (или Куин Схи-Хуанг, 259-210. п.п.н.е.), период 221-206. г.п.н.е. обележен је стандардизацијом кинеског писма и језика, захваљујући легалитичким и административним методама управљања до тада раздвојеним и удаљеним деловима царства. Почела је изградња Кинеског зида, цеста, канала и употреба новца од бакра, а чувене су и дан-данас статуе од 6.000 војника направљених од теракота које су постављене око гробног места преминулог цара Схи-Хуанги.

19) Stuart D. B. Picken, “The Imperial systems in traditional China and Japan: A comparative analysis of contrasting political philosophies and their significance”, *Asian Philosophy*, Vol. 7, No. 2, 1997, стр. 109: Конфуцијанство је оправдавало државни систем позивањем на „Мандат Неба“ и тај државни концепт је однео примат над будистичким државним концептом у Кини у доба цара Ксуанзонг (712-756), а у Јапану тек касније, када је јапанска престолница из Наре премештена у Кјото 794. године.

20) Jiahua Pan, *Rural Energy Patterns in China: A Preliminary Assessment from Available Data Sources*, November 2002, Program on Energy and Sustainable Development, Stanford University, p. 30, <http://cesp.stanford.edu/pesd>

Мишљења стручњака о правцима развоја живота и рада становника у руралним подручјима разликовала су се у зависности од историјског периода и географског подручја у свету. Ипак, без обзира на расу, веру или текућу политичку идеологију на географским подручјима на којима су људи првобитно формирали своје државе, основне друштвене институције од почетка развоја пољопривреде били су земљишно власништво и примарна породица, о чему сведоче ране друштвене институције, као што су сеоске општине *kebenet* у старом Египту, *genosi* у старој Грчкој, *domus* у старом Риму или *uji* у Јапану. Дуготрајно постојање таквих друштвених организација у пољопривреди показује да је успешна организација рада у њима, уз постојеће повољне природне и климатске услове, била пресудна за успех пољопривредног и економског система у друштвеним заједницама. Временом су у развијеним државама пољопривредници, занатлије, технолози, економисти, културолози, историчари, филозофи, етнологичари, социолози и припадници других друштвених занимања својим истраживањима почели да доприносе модернизацији села и пољопривреде, а тиме и укупном друштвеном развоју у својим срединама. Тако су значај села и пољопривреде (ратарства, сточарства и рибарства) за свеукупни развој друштва и државе постајали тема размишљања интелектуалаца у државама широм света, од времена старих Грка и Римљана Платона, Аристотела, Хомера, Вергилија и Цицерона, француских социолога Фредерик Ле Плеја и Емила Диркема, немачких социолога, економиста и историчара Макс Вебера, Франц Листа, Вернера Роснера или северноамеричких председника Томаса Џеферсона и Теодора Рузвелта, до савремених северноамеричких историчара, биолога, аграрних социолога, географа и етнолога Пол Фридмана, Вес Цексона и Церед Дајмонда и многих других стручњака који су посредно или непосредно проучавали пољопривреду и развој руралних заједница у свету. Научна грађа о развоју пољопривреде и села која се временом сакупљала омогућила је да се успостави једна посебна грана социологије – аграрна социологија, која је анализирала сеоске заједнице, односе између сеоских породица у тим заједницама, односе становништва села и града, односе и појаве у облицима власништва над пољопривредним газдинствима, као

и последице које су произлазиле из начина живота и рада у пољопривреди.²¹⁾

УТИЦАЈ РАЗВОЈА ПОЉОПРИВРЕДЕ НА РАЗВОЈ ЧИТАВОГ ДРУШТВА

Један од најпознатијих арапских и светских социолога, филозофа и историчара Ибн Калдун (1332-1406) у свом истраживању порекла и развоја цивилизације сматрао је да је један од најважнијих цивилизацијских развојних принципа била друштвена солидарност развијена у пољопривредним заједницама кроз историју. Ибн Калдун је сматрао да је рурално друштво било основа и извор настанка цивилизације и градова²²⁾ и хвалио је удружене напоре и храброст у раду и животу пољопривредника.²³⁾ У арапском свету значај пољопривреде се одражава у култури живљења, за што су само неки од примера лепе уметности, духовност, образовање, економија, занати, производња зачина и мириса, високо развијена гастрономија и разноврсност локалних пијаца. У Италији су мудрости пољопривредника и њихових породица испрва записиване на латинском језику, а касније су превођене на италијански и француски језик. Један од најпознатијих хришћанских учитеља Свети Аугустин (Aurelius Augustinus, 353–430) у свом делу *О Божјој држави (De civitate dei)* тврдио је да су врлине које красе сеоски живот и одликују самосталног и независног земљопоседника чиниле да занимање пољопривредника буде најлепше занимање.²⁴⁾ Према неким проценама готово читаво становништво Европе у раном средњем веку живело је на селу, тако да је сељаштво (земљорадници, сточари и рибари), упркос порасту других занимања,

21) Ђорђе Мирчетић, *Аграрна социологија*, Властита наклада, Винковци, Хрватска, 1998: У овом раду социолог Ђорђе Мирчетић дао је једну од најпрецизнијих дефиниција аграрне социологије (енг. *sociology of agriculture*, франц. *sociologie de l'agriculture*, њем. *Agrarsoziologie*).

22) Abdel Magid Al-Araki, *Glossary of Ibn Khaldun*, Oslo University College, May 2006 1. 7, преузето са <http://home.online.no/~al-araki/arabase2/ibn/oldkh/kterm003.html>, стр. 3, такође видети Abdel Magid Al-Araki, "Ibn Khaldun: A Forerunner for Modern Sociology", *Discourse of the Method and Concepts of Economic Sociology*, University of Oslo, Oslo, Norway, 1983.

23) Abdesselam Cheddadi, "Ibn Khaldun (A.D. 1332-1406/A.H. 732-808)", *Prospects: the quarterly review of comparative education*, UNESCO: International Bureau of Education, Paris, Vol. XXIV, No. 1/2, 1994, pp. 7-19, UNESCO: International Bureau of Education, 2000, преузето са <http://www.ibe.unesco.org/publications/ThinkersPdf/khaldune.pdf>, стр. 3.

24) Милан Жупанчић, „Обитељска пољопривредна gospodarства и рурални развитац у Хрватској“, *Социологија села* 43, 165, Институт за друштвена истраживања у Загребу, Загреб, Хрватска, 2005, стр. 172.

чинио око 95 % укупног становништва, односно сељаци су били најбројнији слој друштва. У почетку су сељаци са својим породицама живели поред својеврсних средњовековних манастира или пак феудалних градова-утврђења. Европа је била препуна варијација на такву врсту насеља која су настајала од насеља-утврђења понеког феудалног властелина или као самостални манастири са интерном организацијом и припадајућим им селима. Таква урбана организација је временом добијала изглед комплексног поседа са различитим врстама привредним делатности. За разлику од источних крајева Византијског царства у десетом и једанаестом веку, где су сеоске парохије постајале трговачка и културна средишта, ова европска средњовековна насеља су настајала обично у брдовитим подручјима удаљеним од главних саобраћајница или водених путева да би се тако избегао евентуални долазак страних освајача. Такве настамбе са припадајућим им „подграђима“ у којима се живело и трговало почела су од тринаестог века да се даље урбанистички шире и развијају у односу на обична села која су грађена у долинама река или на пропланцима долина река, тако да су се ова издвојена два типа насеља самостално и засебно развијала једна од других. Села у жупама су постајала организације самоорганизованог слободног становништва и представљала су основу за каснији зачетак сеоског задругарства, а производи које су производили за продају ван своје заједнице продавали су на пијацама и вашарима. У средњој Европи су временом почела да се граде насеља неорганског карактера са изграђеним трговима у средини насеља и заштитним зидинама око насеља. У средњовековним кнежевинама у Србији на Балканском полуострву политичка, црквена и феудална елита је градила манастире, често у облику три листа, којима су били придружена околна села, воћњаци, ри�њаци, често и пчелињаци, шуме и пашњаци. У Србији је постојање сеоске задруге било забележено у раним средњовековним и средњовековним правним актима који су се односили на задружни живот сељака, као и у сакупљеним и забележеним одредбама обичајног права.²⁵⁾ Посебно правно устројство заједништва средњовековне српске властеле,

25) Стојан Новаковић, *Село*, Српска књижевна задруга, Београд, 1965., видети такође најпознатији српски средњовековни правни документ *Законик Цара Стефана Душана*, Бистрички рукопис, Одељење друштвених наука, Извори српског права, IV, књ. II, САНУ, Београд, 1981, чији се чланови 55, 65, 68 и 69 посебно односе на задругу, а забележено је да су се чак и у време османлијске колонизације тих простора поједини делови турског система односили на кућу указујући на задругу. Такође видети Јован Цвијић, *Балканско полуострво и јужнословенске земље*, Сабрана дела, *Књижевне новине*, књ. 2, Београд, 1987. године

цркве и сељака „меропса“ у доба владавине српске средњовековне царске династије Немањића види се на примеру изградње и функционисања српских средњовековних манастира који нису били само израз задужбинарства српских средњовековних цара, него и чувари верских, историјских и сеоских народних записа и докумената, те расадници културе и писмености припадника и виших и нижих друштвених сталежа.²⁶⁾ Упоредо са црквеном активношћу описмењавања и просветитељства народа, по селима се вековима неговала усмена народна књижевност у облику прича, песама, легенди, басни, бајки, пословица и других умотворина. Управо је народна усмена књижевност помогла очувању културног и националног идентитета Србије током вишевековне владавине отоманског царства на Балканском полуострву. С друге стране, у многим европским државама народна усмена уметност дала је подстицај стварању неких од најлепших индивидуалних ликовних и књижевних радова епоха ренесансе, рококоа, романтизма и реализма, реализма и осталих праваца у уметности. У Русији је, на пример, народна уметност утицала на стварање најлепших руских и уопште светских уметничких дела од осамнаестог века па надаље – на класичне музичке композиције Римски-Корсакова, Петра Иљича Чајковског, Антона Аренског, Сергеја Рахмањина или Димитри Кабалевског или на романе, песме и приповетке Антона Чехова, Сергеј Јесењина, Фјодора Достојевског и Лава Николајевића Толстоја, Александра Пушкина, Ивана Тургенјева или Михајла Шолохова. Тако је народно стваралаштво у Русији утицало на развој науке и културе читавог руског друштва.

За разлику од неких раније познатих историчара и економиста,²⁷⁾ поједини савремени историчари сматрају да је термин „феудализам“, који се често истиче као главна одредница епохе средњег века, једна анахрона конструкција са лажним осећањем униформности.²⁸⁾ Таква тврдња има извесног основа ако се разматрају дру-

26) Теодор Тарановски, *Историја српског права у немањићкој држави*, Први део, *Историја државног права*, Геца Кон, Београд, 1931: Правник Тарановски пише о постојању задруга као заједница рада и заједница имања у свим друштвеним сталежима средњовековне српске државе и о међусобној испреплетености живота и рада припадника задруга међу собом.

27) Marc Bloch, *Feudal Society*, trans. L.A. Manyon, 2 v., University of Chicago Press, 1961, U.S.A., Francois-Lois Ganshof, *Feudalism*, trans. Philip Grierson, Harper&Row, New York, 1964, U.S.A., такође видети Karl Marks, *Beda filozofije*, Kultura, Beograd, 1964.

28) Elizabeth A. R. Brown, “The Tyranny of a Construct: Feudalism and Historians of Medieval Europe”, *The American Historical Review* 79, American Historical Association, 1974, такође видети Susan Reynolds, *Fiefs and Vassals: The Medieval Evidence Reinterpreted*, Oxford, University Press, Oxford, 1994.

штвени односи у развијеним средњовековним и пост-средњовековним западноевропским државама, као што су Енглеска, Немачка, Италија, Шпанија, Португал, Холандија или Француска, које су под утицајем развоја трговине, занатства и појаве нових техничких производа развијале подједнако и своје градове и села. У тринаестом веку на Апенинском полуострву су постали популарни текстови о пољопривреди правника и агронома Пјетро Крешенци (Pietro Crescenzi, с.1233-с.1321). Удружени напори локалних пољопривредника и научника довели су до усавршавања пољопривредних машина, техника обрађивања поља и општег развоја руралних подручја у северној и средишњем делу полуострва. Након процвата пољопривреде, трговине и предузетништва у Италији наставак развоја у области пољопривреде озваничен је у облику специјализованих пољопривредних школа широм Италије, а касније и Европе и света. Када су средином XIV века у Енглеској и другим европским државама почели да избијају велики сељачки протести, сељаштво је, због урбанизације појединих подручја као последице раста трговине, чинило 85 % укупног становништва. Након тога се временом у енглеским и осталим европским селима и градовима почела стварати нека врста економске симбиозе земљорадника, сељака-кућних занатлија, трговаца, прекупаца и потрошача, а то је уједно пратио и развој судства и политичких институција, лепих уметности и културе уопште, те стварање нових привредних грана. У Почетком и средином шеснаестог века у Тјудорској Енглеској писац и пољопривредник Томас Тасер (Thomas Tusser, 1524–1580) и филозоф Френсис Бејкон (Francis Bacon, 1561-1626) објављивали су научне радове у области пољопривреде, што ће даље наставити и примењивати у стварном животу у држави и њеним колонијама и остали истакнути британски научници и економисти.²⁹⁾ Домаћи интелектуалци у спрези са пољопривредницима успели су временом да у пракси саживе предлоге о својеврсној синтези „господства“ и науке за коју се залагао британски научник Ђозеф Бенкс (Joseph Banks, 1743–1820), посебно промовишући синтезу господства и систематизације научног знања на пољопривредним имањима у британским селима и у британској економији уопште.³⁰⁾

29) John E. Russell, *A history of agricultural science in Great Britain, 1620-1954*, George Alien and Unwin, London, Great Britain, 1966.

30) G. E. Fussell, "My Impressions of William Marshall", *Agricultural History*, Vol. 23, No. 1, January 1949, the Agricultural History Society, U.S.A, стр. 57-61: У Великој Британији је таква Бенксова замисао спровођена у пракси већ на примеру издавања периодичних часописа и књига на тему пољопривреде од 1784. године се периодични часописи и

Свој доживљај такве успешне симбиозе пољопривреде, односно руралности, и примене природних и друштвених наука (односно „господства“, за што се залагао Џозеф Бенкс), касније у деветнаестом веку је описао енглески писац Вошингтон Ирвинг следећим речима: “Ако жели да упозна дух енглеског народа, странац мора отићи у унутрашњост и видети села, засеоке, дворце, виле, сеоска газдинства, колибе, сеоске цркве, посетити сеоске вашаре и сајмове и спознати навике и хумор становништва ... У неким државама велики градови апсорбирају богатство и моду једне нације и елегантнoг и интелигентног друштва, а унутрашњост је насељена скоро углавном припростим сељаштвом, док је у Енглеској метропола обично место за састајање људи или нека врста генералног *rendezvous*-а представника виших класа, где они проводе неко време, да би се после вратили устаљеним навикама свог сеоског живота ...”³¹⁾ С друге стране, у Швајцарској је агроном Филип фон Феленберг (Philipp Emanuel von Fellenberg, 1771-1844), на поседу крај Берна 1799. године, основао пољопривредне школе за децу сиромашних пољопривредника и децу из аристократских друштвених слојева подједнако. Те школе су дале подстицај каснијем развоју пољопривредних школа у Данској, Немачкој, Француској и Великој Британији. За развој европске пољопривреде појединих европских држава велики допринос дали су свештеници Католич-

књиге на тему пољопривреде издавали још од 1784. године. Познати енглески писци и стручњаци за пољопривреду Артур Јанг (Arthur Young, 1741-1820) и Вилијам Маршал (William Marshall, 1745-1818) активно су изучавали пољопривреду, како теоретским, тако и емпиријским истраживањима. Захваљујући својим многобројним студијским путовањима и упоредбама домаће пољопривреде са пољопривредом суседних земаља, ови интелектуалци су дали велики допринос развоју пољопривреде у својој држави и инспирисали многе своје савременике да раде на развоју пољопривреде у држави и у њеним колонијама и тиме да уједно помажу и укупном економском развоју Велике Британије.

- 31) Washington Irving, *The Complete Works of Washington Irving*, Baudry's Library, Paris, 1834, стр. 243-244: „... Рурални човек може да буде једноставан и груб, али не може бити вулгаран. У таквом амбијенту рафинирани човек не може да нађе ништа узнемиравајуће у односу са нижим друштвеним слојевима, као што би му се могло десити у граду... Верујем да је то један од разлога зашто су племство и господа популарнији међу члановима нижег друштвеног слоја у Енглеској него у некој другој земљи и зашто су ови други издржали толико много пресије без да се више буне око неправедне дистрибуције богатства и привилегија.” О примеру подручја Северне Италије видети: Joseph Needham, *Science and Civilization in China*, Ed. Francesca Braz, Vol. VI, No. 2, Cambridge University Press, 1984, стр. 48: Видети пример олакшавања економског живота сељака у Италији, односно успешног коришћења техника ветра и воде у узгоју пиринча и свиље, захваљујући делима научника и инжењера П Таскола, Martini, али такође и, како се поретпоставља, и делу Chen Fu *Записи о пољопривреди* из 1149. године, које је трговачким рутама од Кине до Европе доспело у руке научника, трговаца и сељака у северном подручју Италије.

ке цркве који су добро сарађивали са локалним сеоским становништвом у пољопривредном образовању, проучавању, производњи и преради локалних прехранбених намирница.³²⁾ Приликом насељавања европских народа у Канади у седамнаестом веку први бискуп Квебека Франсоа де Лавал (François de Laval, 1623-1708) основао је 1670. године прву пољопривредну школу и тако започео развој пољопривреде у Канади. И у двадесетом и двадесет и првом веку у својим званичним документима Католичка црква је позивала на солидарност и помоћ у преносу знања и средстава развијених сила сиромашним и неразвијеним државама и народима.³³⁾ У Немачкој, Француској, Шпанији, Италији или у Хрватској често су традиционално католички свештеници и часне сестре у манастирима и сељаци-пољопривредници сарађивали у очувању старих народних рецепата у производњи поврћа и воћа, напитака од лековитих трава или традиционалних кекса и колача.³⁴⁾ Један од најпознатијих примера такве традиције је пример свештеника, лекара и фитотерапета Себастијан Кнајпа (Sebastian Kneipp, 1821 – 1897), који је уз свог сународника хемичара Јустус фон Либиha (Justus von Liebig, 1803-1873) дао велики допринос развоју пољопривреде и предузетништва уопште у области пољопривреде у Немачкој. Многи познати економисти и политички филозофи у Немачкој, која је традиционално посвећивала много пажње развоју своје пољопривреде и производњи квалитетних прехранбених намирница. У том смислу су и познати немачки економисти и политички филозофи Фридрих Лист, Макс Вебер, Томас Хердер, Карл Маркс или Адолф Вагнер

32) Milorad Bibić Mosor, „Joško Niskota: Maslina je kao majka, a loza je kao žena!“, *Slobodna Dalmacija*, 29.03.2009., Split, Hrvatska: Иако се сматра да је сеоско задругарство настало у Шкотској и Велсу од 1761. године па надаље, забележено је да су 1552. године свештеници глагољашки из Пољица у Далмацији бежећи пред Турцима доспели у долину Блага на острву Брачу и тамо основали неку врсту прве пољопривредне задруге. У њој су старешине свештеници и световњаци организовали послове сељацима (тежацима) да узгајају овце, волове и мазге и производе маслиново уље, вино и мед.

33) Anton Bozanić, “Kultura i socijalni nauk crkve”, *Crkva u svijetu*, Vol. 33 No. 3, 1998, Split, Hrvatska, str. 236-237, цитирајући . J. C. Dwyer, *Dignity of Person*, The New Dictionary of Catholic Social Thought, Colegeville, Minnesota 1994., 734; C. E. Curran, *Anthropology*, The New Dictionary, стр. 45-46; такође видети документе и прогласе Католичке цркве као што је Пасторална конституција *Gaudium et Spes (Радоост и нада)*, br. 86, 3; 53: Црквени великодостојници су апеловали да се у различитим областима друштва, па тако и у привреди, у средиште ставе солидарност, људско достојанство, слобода појединца и његова људска права.

34) Dean Sinovčić, Željko Rogošić, Marina Biluš, “Europa gladna pršuta i rakije”, *Nacional*, бр. 594, 04.03. 2007.: Часне сестре из бенедиктанског манастира на острву Пагу сачувале су до данас три стотине дугу традицију прављења аутохтоног двопека-колача башкотина.

наглашавали у својим делима да је развој пољопривреде од виталне важности за развој друштва и нације у једној држави.

Немачки филозоф Јохан Хердер (Johann Gottfried von Herder, 1744-1803) залагао се за размену „културе људи“ (*Kultur des Volkes*) са „културама учених људи“ (*Kultur der Gelehrten*) у урбаним центрима, а не за доминацију ових потоњих. То су само неки од бројних примера успешног теоретског и практичног преноса знања припадника различитих друштвених слојева пољопривредницима у сврху њиховог просвећивања и олакшавања и побољшавања услова у којима они живе и раде. У том смислу карактеристична је и идеја једног лекара Лазе Димитријевића (1858-1899) који се школовао у иностранству и након школовања вратио у Србију да крајем деветнаестог века ради по забаченим сеоским подручјима. Запрепаштен изузетно тешким условима у којима су се рађали, живели и радили сељаци које је лечио, Лаза Димитријевић је у својим делима *Како живи наш народ – белешке једног окружног лекара* 1893. године и *Писма из народа I, II* (1896-1897) дао идеју да интелектуалке окупљене око друштва *Женско друштво* у Србији образују сиромашне сеоске девојке и помогну сеоским женама да побољшавају услове свог живота и рада и усавршавају своја знања и вештине у сеоским срединама.

Сличне идеје, али на плану државних реформи, раније у прошлости је имао и остварио и сам руски цар Петар Велики (1682–1725) залажући се за промене у обичајима и манирима припадника сиромашних друштвених слојева на селу, еманципацију жена, промене у области хигијене сиромашних сељака, реформе образовања и усавршавање у занатима и пословима. У Русији се од давнина кроз бројна материјална сведочанства и духовне обичаје и манире одсликава повезаност пољопривреде са духовношћу, законом, политичким уређењем или лепим уметностима. За Русију је карактеристично одржање мешавине древних обичаја и веровања пољопривредника са више од миленијума старом службеном религијом православног хришћанства у многим данашњим светковинама и обичајима сељака. Према француском историчару Алфред Рамбоу (Alfred Nicolas Rambaud, 1842-1905), чак и пре него што су Руси прихватили хришћанство њихови пагански богови били су везани за земљорадњу која је Русима од давнина била најдраже занимање.³⁵⁾ Међу данашњим народним руским обичајима могу се

35) Alfred Rambaud, *The History of Russia: From the Earliest Times to 1709*, Nova Science Publishers Inc., 2006.

разазнати елементи неких древних обичаја као што су „прочишћавање“ земљишта сољу и слављење сунца,³⁶⁾ што је било карактеристично и за културу древних Јапанаца, затим обичаји фарбања кокошјих јаја на Ускрс, доношење жита, меда и воћа свештенику на благосиљање, што је у неки сегментима слично обичају који су вековима упражњавали сељаци у Србији приликом слављења њихових породичних светаца „слава“, извођење стоке на испашу на Свети четвртак, на Дан Светог Георгија и извођење разних других ритуала и обичаја у сеоској кући, на пољу и рекама у дане слављења хришћанских светаца, затим украшавање сеоских кућних кандила гранчицама брезе, плетење венаца од гранчица брезе, слично обичају освештавања врбице у традицији православља у Србији или благосиљању босиљка у традицији православља у Грчкој, плетење венаца од цветова камилице и другог цвећа и бројни други обичаји којима су пољопривредници од давнина славили и молили за добар род земље и принос пољопривредних производа, плодност становништва, здравље стоке, очуваност пољопривредних производа и слично.³⁷⁾ Неки од карактеристичних примера руске народне (сељачке) уметности су и популарне гравуре у дрвету или металу „лубок“ у којима су овековечени, осим религиозних, уметничких, ратних и осталих мотива, и обичаји, веровања и манири сељака у свакодневном животу,³⁸⁾ као и осликавање популарних дрвених лутака „матрјошки“ на лакираном дрвету у бојама руских народних ношњи, затим помињање дрвета брезе у народним обичајима, причама, књижевности и сликарству и слично. Временом се кроз историју у словенским народима почела формирати институција сеоске породичне задруге као установе која је била карактеристична и за родовско и за класно друштво.³⁹⁾ Историчар, правник и етнолог Валтазар Богишић и правник и политичар Алек-

36) Vachinskaia, Nina Mikhailovna. *Narodnye pesni v tvorchestve russkikh kompozitorov*. Edited by E. V. Gippius. Moscow: Muzgiz, 1962. Rimsky-Korsakov, Nikolai Andreevich. *Sto russkikh narodnykh pesen* [One Hundred Russian Folksongs], op. 24. St. Petersburg: Bessel, 1877: Познати руски композитори класичне музике деветнаестог и двадесетог века инспирацију за своја дела проналазили су у проучавању старих руских сеоских игара, песама, легенди и обичаја, за што је један карактеристичан пример опера Римски-Корсакова *Снегоручка*. Сељачки радови на пољу и народне игре, сељачки кућни обичаји и народна ношња опевани су у многим књижевним и ликовним делима руских уметника деветнаестог и двадесетог века.

37) Linda J. Ivanits, *Russian Folk Belief*, M.E. Sharpe Inc, 1992, USA

38) Stephen Norris, “Images of 1812: Ivan Terebenev and the Russian Wartime Lubok.” *National Identities* Vol. 7, Iss. 1, March 2005, стр. 1-21.

39) Јован Цвијић, *Антропогеографски проблеми Балканског полуострва*, Српски етнографски зборник САНУ, књ. III, Београд, 1902.

са С. Јовановић учили су складност друштвене стратификације прво у традиционалној сеоској породици у словенским земљама на Балканском полуострву. Историчар и политичар Фрањо Рачки такође је истраживао тадашњи задружни облик породица, који је приписивао свим Словенима, а највише га је проучавао на примеру сеоског живота Хрвата. Он је сматрао да у основи племенског уређења у „примитивном друштву Словена“ више породица чини род, чије су особине биле заједничка имовина, посебно име и скупштина на којој су мушкарци и жене равноправно одлучивали и на чијем челу је био старешина који је управљао сеоском задругом.⁴⁰⁾ Фрањо Рачки је истицао и оданост старешина сеоске заједнице цркви, којој су поклањали задружну имовину, а сличан обичај је постојао и у средњовековној Србији. Валтазар Богишић и Алекса С. Јовановић су сматрали да сеоска задруга у основи проистиче из упућености обичне породице „инокоштине“ на поштовање сеоске задруге у којој су се „по способности и радиности“ и формално и прећутно бирали пунолетни мушки задругари за старешине. Обично су за старешине сеоске задруге били бирани старији људи, који су, у случају да нису водили рачуна о интересу задруге, били смењивани.⁴¹⁾ Иако је Фрањо Рачки, као и Валтазар Богишић и Алекса С. Јовановић, сматрао да је демократичност система задругарства била један од општих историјских услова настајања ауторитета у друштвеној заједници, а самим тим и племства у развоју тадашњих друштвених односа, на примеру хрватског племства он је описивао да су старешине именовале наследнике још за свога живота.⁴²⁾

40) Сматра се да је задругарство настало у Шкотској и Велсу од 1761. године па надаље, и да су по угледу на британског предузетника и реформатора Роберт Овена (1771-1858) у XIX веку пољопривредници тражили право политичког одлучивања кроз само-организовање. Gary Richardson, „A Tale of Two Theories: Monopolies and Craft Guilds in Medieval England and Modern Imagination“, *Journal of the History of Economic Thought*, Volume 23, Number 2, 2001, стр. 1, цитирајући Pirenne 1937: Као што су пољопривредници оснивали задруге, тако су занатлије и трговци оснивали своје еснафе, са тежњом да се тако удружени одупру конкуренцији новјалија, односно да створе неку врсту „економске заштите“. Пре тога, пред крај средњег века на територији Далмације забележено је оснивање прве сеоске задруге. О томе видети у Milorad Bibić Mosor, „Joško Niskota: Maslina je kao majka, a loza je kao žena!“, *Slobodna Dalmacija*, Split, 29.03.2009.

41) Нада Новаковић, „Теорије о настанку и структури породичних задруга“, *Становништво*, вол. 43, 1-4, 2005, стр. 109-110, цитирајући Valtazar Bogišić, *Grada u odgovorima iz različitih krajeva Slovenskog Juga*, Zagreb, JAZU, 1884, а); и Valtazar Bogišić *O obliku nazvanom inokoštian u seoskoj porodici Srba i Hrvata*, Beograd, 1884, б)

42) Ibid, цитирајући Franjo Rački, *Nutarnje stanje Hrvatske prije XII. vijeka*, Zagreb, Rad, JAZU, 1890.

ИНСТИТУЦИОНАЛИЗАЦИЈА ПОЉОПРИВРЕДЕ У ДВАДЕСЕТОМ И ДВАДЕСЕТ И ПРВОМ ВЕКУ

И у Италији је још од доба хуманизма и ренесансе, без обзира на промене политичке власти на Апенинском полуострву, био живео и све до дан-данас остао значајан у култури живљења концепт сеоских имања-породичних радионица на чијем челу је био архетипски отац породице. Село је у Италији постало предмет званичног научног проучавања од 1927. године оснивањем Института за аграрну економију у Риму, а после Другог светског рата појавила су се многа значајна теоријска дела на тему унапређења живота и рада у италијанским селима. Сматра се да је научно изучавање аграрне социологије почело прво у Немачкој, а затим у Сједињеним Америчким Државама. У Француској, Италији, Холандији, Енглеској, Шведској, Немачкој и Аустрији се после Другог светског рата интензивно приступило оснивању разних института за проучавање аграрне социологије, руралне екологије и аграрне економије, с тим што су се у Француској рурални социолози посебно интензивно бавили дефинисањем аграрне социологије и проналажењем развојних процеса и веза између прошлости и садашњости у пољопривреди. У САД је 1935. године основано *Рурално социолошко друштво* које се поред теоретских основа бавило и оспособљавање социјалних инжењера за стварање напредних фарми и пољопривредника да успешно преносе тековине техничког и технолошког напретка у пољопривреду (механизација и хемизација). Упоредо с тим постепено су се оснивале пољопривредне експерименталне станице за истраживање и примену руралне социологије у пракси.

Зачетак шире промоције руралности и пољопривреде у средствима јавног информисања у Европи на својеврстан начин обележила је популарност дечје књиге *Хајди (Heidi)* швајцарске књижевнице Јохане Спири (Johanna Spuri, 1827-1901) у широким читалачким круговима. У тој књизи је на специфичан начин описана лепота живљења у планинском селу у односу на живот у граду у Швајцарској деветнаестог века. На почетку двадесет и првог века у свету као слични примери популарне промоције пољопривреде и руралности могу да послуже примери популарних дечјих филмова *Поштар Пат, Трактор Том (Postman Pat, Tractor Tom)* итд., у којима се идилично приказује миран, угодан и просперативан живот на

селу,⁴³⁾ те бројне документарне емисије и документарни и играни филмови и серије на ту тему широм света.

Данашњи процеси „метрополизације“ држава широм света, односно процеси масовних исељавања руралног становништва у већа урбана насеља због потраге за бољим образовањем и послом, указују на то да ће будући развој пољопривреде умногоме зависити првенствено од успешности промоције „руралности“ у тим државама, као и од ефикасних државних и локалних стратегија оживљавања и одрживог раста опустелих руралних подручја, модернизације пољопривреде и олакшавања услова живота и рада садашњим пољопривредницима и генерацијама пољопривредника које долазе иза њих. Уз проблеме који се појављују у току одигравања ових процеса, примећују се и све већи проблеми еколошке природе на свим крајевима планете, тако да ће од сада па надаље развој привреде и пољопривреде умногоме зависити од динамике развоја еколошких, а не само геополитичких и економских политика као што је то често био случај у прошлости. То поготово вреди за подручје Медитеранског базена у Европи због предвиђене тропикализације медитеранског подручја у будућности. Упозоравајућа смерница за даљњу организацију институционализацију пољопривреде у свету је и све већи број поплава, суша, земљотреса, природне и вештачке загађености плодног земљишта и слатких и сланих вода које се користе у развоју ратарства и сточарства и уопште су од виталне важности за живот и рад пољопривредника и осталог становништва. Зато је потребно да се у области општег школског образовања, а не само у пољопривредним школама широм света, више пажње обрати на сврсисходно образовање младих о потреби очувања животне околине и заштите од природних непогода. Због озбиљно угроженог биоколошког система планете Земље одговарајуће образовање из области заштите и развоја животне средине и институционализација у тој области би требало подједнако да постану обавезна ставка и у школским програмима и у развојним програмима међународних, државних и локалних политичких и економских институција.

43) Horton Josh, „Producing Postman Pat: The popular cultural construction of idyllic rurality”, *Journal of Rural Studies* Vol. 24, No. 4, 2008, Elsevier, Ltd., United Kingdom, str. 389–98.

Sanja Suljagic

IMPORTANCE OF GOOD INSTITUCIONALIZATION IN AGRICULTURE FOR SOCIAL DEVELOPMENT

Summary

In this text author analyzed basic determinants of development of agriculture in various states around the world throughout history. The author underlined that in the process of development of agriculture in these states one of main preconditions for developing agriculture was creation of stable systems of social norms and legal and political institutionalization that preceded creation of technical and informative systems for development of agriculture. Author came to conclusion that development of agriculture in developed states was the result of consensus on significance of agriculture in their ancient political communities as well as the result of cooperation of members of all social classes in subsequent development of agriculture. This implies that the development of agriculture was the result of understanding of leading political philosophers, lawyers, economists and technologists in these states on significance of agriculture for general development of their states and subsequent transfer of knowledge of these leading intellectuals to members of social class of peasants in their states.

Key Words: system of social norms, cooperative farm, modernization of agriculture, institutionalization of agriculture, transfer of knowledge in agriculture, ecological education

ЛИТЕРАТУРА

- Al-Araki, Abdel Magid, *Glossary of Ibn Khaldun*, Oslo University College, May 2006.
- Bachinskaja, Nina Mikhailovna, *Narodnye pesni v tvorcestve russkikh kompozitorov*. Edited by E. V. Gippius. Moscow: Muzgiz, 1962.
- Bloch, Marc, *Feudal Society*, trans. L.A. Manyon, 2 v., University of Chicago Press, 1961, U.S.A.
- Ganshof, Francois-Lois, *Feudalism*, trans. Philip Grierson, Harper&Row, New York, 1964, U.S.A.
- Данон, Цадик, *Збирка појмова из јудаизма*, Савез јеврејских општина Југославије, Београд, 1996.
- Irving, Washington, *The Complete Works of Washington Irving*, Baudry's Library, Paris, 1834.
- Ivanits, Linda J., *Russian Folk Belief*, M.E. Sharpe Inc, 1992, USA

- Мирчегић, Ђорђе, *Аграрна социологија*, Властита наклада, Винковци, Хрватска, 1998.
- Needham, Joseph, *Science and Civilization in China*, Ed. Francesca Braz, Vol. VI, No. 2, Cambridge University Press, 1984.
- Новаковић, Стојан, *Село*, Српска књижевна задруга, Београд, 1965.
- *Законик Цара Стефана Душана*, Бистрички рукопис, Одељење друштвених наука, Извори српског права, IV, књ. II, САНУ, Београд, 1981; такође видети Karl Marks, *Beda filozofije*, Kultura, Beograd, 1964.
- Omuki-Tierney, Emiko, *Rice as self: Japanese identities through time*, Princeton University Press, 1993.
- *Pictorial Encyclopedia of Japanese Culture*, Gakken Co. Ltd, Tokyo, Japan, 1987.
- Radić, Antun, *Sabrana djela I*. Zagreb. Seljačka sloga, 1936.
- Rambaud, Alfred, *The History of Russia: From the Earliest Times to 1709*, Nova Science Publishers Inc., 2006.
- Reynolds, Susan, *Fiefs and Vassals: The Medieval Evidence Reinterpreted*, Oxford, University Press, Oxford, 1994.
- Russell, John E., *A history of agricultural science in Great Britain, 1620-1954*, George Alien and Unwin, London, Great Britain, 1966.
- Sinh, Vinh, *Phan Châu Trinh and his Political Writings*, Cornell University Press, Ithaca, 2009, U.S.A
- Стефановић, Мирјана Д., *Кратки увод у историју српске културе*, Службени гласник, Београд, 2008.
- Тарановски, Теодор, *Историја српског права у немањинској држави*, Први део, *Историја државног права*, Геца Кон, Београд, 1931.
- Цвијић, Јован, *Антропогеографски проблеми Балканског полуострва*, Српски етнографски зборник САНУ, књ. III, Beograd, 1902.
- Цвијић, Јован, *Балканско полуострво и јужнословенске земље*, Сабрана дела, *Књижевне новине*, књ. 2, Београд, 1987.
- Шуљагић, Сања, *Процеси модернизације Јапана*, Еселоге, Институт за политичке студије, Београд, 2009.
- Al-Araki, Abdel Magid, "Ibn Khaldun: A Forerunner for Modern Sociology", *Discourse of the Method and Concepts of Economic Sociology*, University of Oslo, Oslo, Norway, 1983.
- Bibić, Milorad Mosor, „Joško Niskota: Maslina je kao majka, a loza je kao žena!“, *Slobodna Dalmacija*, 29. 03. 2009., Split, Hrvatska
- Bozanić, Anton, "Kultura i socijalni nauk crkve", *Crkva u svijetu*, Vol. 33 No. 3, 1998, Split, Hrvatska
- Brown, Elizabeth, A. R., "The Tyranny of a Construct: Feudalism and Historians of Medieval Europe", *The American Historical Review* 79, American Historical Association, 1974.
- Brownleey, John S., "Four stages of the Japanese Kokutai (national essence)", <http://www.adilegian.com/PDF/brownlee.pdf>

- Diamond, Jared, “Japanese Roots”, *Discover*, Vol. 19, No. 6, June 1998, New York, USA, 1998
- Žmegač, Jasna Čapo, “Dvije znanstvene paradigme u hrvatskoj etnologiji: Antun Radić i Milovan Gavazzi“, *Narodna umjetnost*, Vol. 32, br. 1, Zagreb, 1995.
- Župančić, Milan, „Obiteljska poljoprivredna gospodarstva i ruralni razvatak u Hrvatskoj, Sociologija sela 43, Institut za društvena istraživanja u Zagrebu, Zagreb, Hrvatska, 2005.
- Ito, Mikiharu, „Evolution of the Concept Kami“, <http://www2.kokugakuin.ac.jp/ijcc/wp/cpjr/kami/ito.html>
- Jenning, Hillary, “Visions of the Sun”, <http://solar-heliospheric.engin.umich.edu/hjenning/Visions.html#>
- Josh, Horton, „Producing Postman Pat: The popular cultural construction of idyllic rurality“, *Journal of Rural Studies*, Vol. 24, No. 4, 2008, Elsevier, Ltd., United Kingdom
- Misra, V.D., „Beginnings of Agriculture in the Vindhya (North-Central India)“, in *History of Agriculture in India, up to c. 1200 A.D.*, Vol V, Part 1, Concept Publishing Company, New Delhi, India, 2008.
- Needham, Joseph, “Biology and Biological Technology”, *Science and Civilization in China*, Ed. Francesca Bray, Vol. VI, No. 2, Cambridge University Press, Great Britain, 1984.
- Новаковић, Нада, „Теорије о настанку и структури породичних задруга“, *Становништво*, вол. 43, 1-4, 2005.
- Norris, Stephen, «Images of 1812: Ivan Terebenev and the Russian Wartime Lubok», *National Identities*, Vol. 7, Iss. 1, March 2005.
- Pan, Jiahua, *Rural Energy Patterns in China: A Preliminary Assesment from Available Data Sources*, November 2002, Program on Energy and Sustainable Development, Stanford University
- Picken, Stuart D. B., “The Imperial systems in traditional China and Japan: A comparative analysis of contrasting political philosophies and their significance”, *Asian Philosophy*, Vol. 7, No. 2, 1997.
- Richardson, Gary, „A Tale of Two Theories: Monopolies and Craft Guilds in Medieval England and Modern Imagination“, *Journal of the History of Economic Thought*, Volume 23, Number 2, 2001.
- Sinovčić, Dean; Rogošić, Željko; Biluš, Marina, „Europa gladna pršuta i rakije“, *Nacional*, br. 594, 04. 03. 2007.
- Togawa, Minako, “Jomon Clay Figurines of the Kaminabe Site”, Kumamoto, *Bulletin of the International Jomon Culture Conference* Vol. 1, 2004.
- Fussell, G. E., “My Impressions of William Marshall”, *Agricultural History*, Vol. 23, No. 1, January 1949, the Agricultural History Society, U.S.A

- Cheddadi, Abdesselam, "Ibn Khaldun (A.D. 1332-1406/A.H. 732-808)", *Prospects: the quarterly review of comparative education*, UNESCO: International Bureau of Education, Paris, Vol. XXIV, No. 1/2, 1994.
- Ch'ü, T'ung-tsu. (1972). *Han Dynasty China: Volume 1: Han Social Structure*. Edited by Jack L. Dull. Seattle and London: University of Washington Press, 1972.
- Ch'ü, T'ung-tsu, *Han Social Structure*, Edited by Jack L. Dull, Han Dynasty China, Vol. 1, Seattle and London: University of Washington Press, 1972.

Resume

In this text author analyzed emergence of first settlement communities and states worldwide and their subsequent development. In the text also there is analyzed significance of development of agriculture and its successful institutionalization for social development in general.

First part of the text is dedicated to an analysis of first human settlements in the valleys of the rivers worldwide, taking into consideration in particular first human settlements on the river Danube in Serbia of today, such as ancient Neolithic and Mesolithic human settlements Lepenski Vir and Vinca. The author also dedicated one part of the text to presentation of influence of good organization of cultivating rice fields in Asian states to subsequent institutional organization of Asian states and creation of their specific systems of social values. Then the author analyzed creation of institutions such as the land property and primary family institutions worldwide and the role of traditional religions on creation of systems of social norms in the states with developed agricultural institutionalization. In this context the author analyzed rapid development of agriculture in territory of Apennine peninsula starting from thirteen century, as well as rapid development of agriculture in Great Britain from sixteen century and on and development of agriculture in Canada from seventeenth century and on and in Switzerland and Germany from nineteenth century and on.

The author underlined a fact that in certain states such as Great Britain, Germany, Italy, Russia or Switzerland contribution of main political philosophers, theologians or the state rulers who took agriculture into the focus of their thinking as well as successful implementation of both social and natural sciences in society was of crucial importance for successful development of agriculture in these states. In this context the author underlined the idea of "synthesis of nobleness and science" by British scientist

Joseph Banks regarding development of agricultural land in British villages and in British economy in general at the turn of eighteenth and nineteenth century as a good example of synthesis of knowledge and skills of the people living in both rural and urban communities for purpose of development of agriculture and economy in their society in general. In similar sense examples of some successful symbiosis of Swiss and German natural and social scientific education and entrepreneurship are presented as well.

In final chapters the author presented examples of successful institutionalization in the field of education and agriculture in some developed states in the world. As particularly valuable examples the author underlined growing number of marketable cartoons, books and other media for children and adults alike which successfully promote agricultural production and living in rural areas and consequently help development of agriculture and economy in this area. In final part of the text it is underlined that in twenty first century of vital importance there will be ecological education of young generations as well as careful consideration of protection of rural lands from numerous natural catastrophes and natural phenomenon such as the earthquakes, floods, fires, aridity of fertile lands and similar, as this growing problem of protection of natural resources from natural disasters will demand some new types of institutionalization in the field of agriculture and development of rural areas in general.

Овај рад је примљен 18. априла 2011. а прихваћен за штампу на састанку Редакције 9. јуна 2011. године.